

Žemaičių tapatumo vingiai XXI a.: savos praeities ir paveldo paieškos

Salvijus KULEVIČIUS
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: žemaičiai, Žemaitija, tapatumas, paveldas, nacionalizmas.

„Dabartėnė valdžiuos politėka paskātėna momės nebetilietė, rištingiau priešintėis teik žemaitiu nutautėnėma politėka, teik Žemaitėjės kaip regijuona naikėnėmou. Esama padietės Žemaitėjuo aiške parudė, ont kėik kėnt žemaitiu kalba, nu bėndrėnės kalbuos ėnvazėjės ė Žemaitėjės krašta. Mūsa manėmo tas ĩ daruoma krėptingā ėr tėndėncingā“ (Z e m a i t i s 2010) – tokiais nepasitenkinimo žodžiais prasideda *Žemaitėjės krašta draugėjės* prisistatymas visuomenei 2010 m. Žemaičių kaip tautos akcentavimas ar atviras „centro“ (Lietuvos) politikos koneveikimas sunkiai įsivaizduojami prieš 2000-uosius metus, o tai liudija, kad XXI a. dalies žemaičių sąmonėje įvyko naujų reikšmingų poslinkių. Šiandien dalis žemaičių yra užvaldyti naujos idėjos ir ta idėja virsta visuomeniniu judėjimu. Greta to ji iš-/at-randa ją pateisinančią praeitį bei paveldą. Būtent materialus nekilnojamas paveldas, kuris sąlygiškai vadintinas *naujuoju žemaičių paveldu*, ir bus šio tyrimo objektas. Tačiau tyrimui svarbus ne tik pats paveldas, bet ir už jo slypintys ar per jį besireiškiantys ideologiniai ir sąmonės dalykai. Paveldas čia traktuojamas kaip šaltinis ar priemonė platesniam reiškiniui – *naujajam žemaičių tapatumui* – atskleisti.

Žemaičiuose vykstančius procesus išsamiau jau yra pristatę bei kritiškai įvertinę dailės istorikas, muziejininkas Antanas Ivinskis ir žurnalistas Alvydas Ivoncius (I v i n s k i s 2004; I v o n c i u s 2005a; 2005b). Šiame straipsnyje toliau bus plėtojamas jų pradėtas tyrimas, papildant jį naujais faktais, teorinėmis ir asmeninėmis išvalgomis. Tyrimas grindžiamas keliomis išankstinėmis teorinėmis prielaidomis: (1) paveldas yra praeities klastotė ir tai yra jo prigimtinis bruožas (esminė savybė); (2) paveldas (jo prasmė ar forma) yra konstruojamas ir perkonstruojamas pagal dabartinės visuomenės poreikius; (3) nacionalizmas ar jo pagrindu besiburianti tauta yra nauja visuomenės sanklodos forma, nors ji apgaulingai apsimesta sena ar istoriška (nacionalizmo teoretiko Benedicto Andersono žodžiais tariant, čia pasireiškia vienas iš nacionalizmo paradoksų – „objektyvus nacijų modernumas istorikų požiūriu ir jų subjektyvus senumas nacionalistų požiūriu“ (A n -

derson 1999, 20)). Apibendrinant bus laikomasi konstruktyvistinės (socialinio konstruktyvizmo) žiūros.

Gaila, kad dėl ribotos straipsnio apimties teko atsisakyti daugelio citatų, kurios būtų pagyvinusios tekstą ir akivaizdžiau pagrindusios dėstomus teiginius.

Modernaus žemaitiškojo tapatumo genezė

Straipsniu nepretenduojama į išsamią žemaitiškojo tapatumo studiją, o apsiribojama keliais šio reiškinių aspektais, reikalingais pagrindinei temai atskleisti. Visų pirma, čia kalbama apie moderniosios epochos (XX ir XXI a.) patirtis. Antra, tapatumo genezė aiškinama per tapatumo santykio su lietuviškumo dėmeniu kaitą.

Integralusis (istorinis, kultūrinis) tapatumas. Jau Pirmojoje Lietuvos Respublikoje (tarpukario Lietuvoje) sąvokos *žemaitis* bei *Žemaitija* turėjo išskiriančių kategorijų reikšmę ir tai buvo senesnių epochų realijų ir tradicijos perėmimas. Žemaitiškumas sietas su gana konkrečia teritorija ir toje teritorijoje gyvenančia ar iš jos kilusia, žemaičių tarme kalbančia bendruomene (žr. Velėnaitis 1938, 6). Žemaičiai save suvokė esančiais kitokiais per santykį su tuo, kas apibendrinamai vadinta lietuviais. Kitaip sakant, lietuviškumas buvo būtinas žemaičių išskirtinumui suvokti. O pagrindiniais motyvais išs(is)kyrimui buvo žemaičių istorijos, etnografijos („būdo“), tarmės ir paveldo savitumai. Neatsitiktinai XX a. 4-ajame dešimtmetyje kilo pretenzingas užmojis Telšiuose įkurti žemaičių kultūros ir istorijos „panteoną“ (žr. *Alkos draugija* 1931, 1; *Žemaičių muziejus* 1936, 2; *Nuostabi „Alkos“* 1936, 5; *P* 1931, 1; *Telšių „Alkos“* 1938, 6; *Telšiuose pastatyti* 1940, 2).

Tačiau *žemaičiai*, *Žemaitija* tuomet nebuvo tik „sausos“ istorinės ar geografinės kategorijos, bet gyvas, į glaudesnius socialinius tinklus siejantis veiksnys. Bandyta išskirti ir telkti žemaičių praeities tyrėjus, rašytojus, dailininkus (pavyzdžiui, *Žemaičių dailininkų* 1938; *Žemaičiai* 1938. Dar žr. *Kongresas* 1932, 4; *Sakalas* 1934, 4; *Žemaičiai studentai* 1936, 8; *Tautvydas* 1938, 1; *Žemaičių dailininkų* 1937, 4; *R* 1938, 4. Plačiau žr. *Striogaitė* 2000; *Mukienė* 2005, 28–30); leisti laikraščiai, įsteigta draugija, muziejus, kurių bent pavadinimuose buvo sąvokos *žemaitis*, *Žemaitija*¹. Taigi žemaitiškumas buvo ne tik praeities būvis, bet ir dabartyje dvasinį, kūrybinį ir kitokį potencialą turinti jėga (plg. *Genys* 1938, 2; *V-tis* 1932, 2).

Savita, kad tada žemaitiškumas, nors ir suvokė save per opoziciją su lietuviškumu, deklaravo visišką ištikimybę lietuviškajai tapatumo orientacijai. Tokia laikysena simptomiškai atsispindi tuo metu sukurtų paminklų meninėje ir ideologinėje programoje. Žemaitija ir Klaipėdos kraštas buvo du išskirtiniai Lietuvos regionai, kur paminklai ženklinti regioniniais simboliais ar dedikuoti regionui². Žinomi bent trys paminklai su Žemaitijos kunigaikštystės herbų atvaizdais (Medingėnuose,

¹ Minėtini laikraščiai *Žemaitija* (1919 m., leistas Raseiniuose), *Žemaitis* (1925–1933 m., Telšiuose), *Žemaičių prietelius* (1925–1940 m., Telšiuose) ir kt. 1931–1940 m. Telšiuose veikė Žemaičių senovės mėgėjų draugija „Alka“, 1932 m. įkurtas Žemaičių muziejus „Alka“.

² Apie Klaipėdos krašto paminklus plačiau žr. *Kulevičius* 2010, 60–61.

Pavandenėje, Tveruose), vienas paminklas dedikuotas žemaičiui (Raseiniuose) ir viena koplytėlė, kuria prašoma globos Žemaitijai (prie Šateikių) (plačiau žr. Banionis 1994, 149; Milius 1994, 137; Muralienė 1994, 133–134; Jonušienė 1994, 185; Kanarskas 1994, 137–138). Šie paminklai kurti naudojantis tradicinėmis lietuviškų paminklų temomis ir formomis – tai buvo tie patys, visai Lietuvai būdingi, nepriklausomybės jubiliejams ar Vytautui Didžiajam skirti paminklai. Netipiško būta tik paminklo „Žemaitis“, tačiau ant jo postamento buvę simboliai, tekstai liudijo Lietuvą ir jos istoriją, bet ne Žemaitiją (Banionis 1994, 149). Tą pačią tendenciją bylojo ir monumentų žemaitiškieji simboliai – hierarchiškai jie nenustelbė lietuviškųjų. Jie tarsi teigė, kad Žemaitija, buvęs istorinis regionas, dabar yra integrali Lietuvos Respublikos dalis, susaistyta bendra istorija, bendra dabartimi ir bendrais lūkesčiais. Nekelta radikalesnių, su lietuviškąja tapatumo orientacija nesutampančių, pretenzijų (žr. Velėnaitis 1938, 6).

Žemaitiškumo idėja su naujais pajėgumais ir užmojais atgimė paskutiniaisiais sovietinės okupacijos metais. Akivaizdu, kad XX a. 9-ojo dešimtmečio antroje pusėje tokia mintis jau kirbėjo ir kad jau tada būta poreikio jai suteikti institucinį pavidalą. 1987 m. viešai pasiūlyta įkurti *Žemaičių kultūros draugiją* (toliau – ŽKD), po metų tai ir buvo padaryta (detaliau žr. Mukienė 2011, 4–7). Netrukus draugijos skyriai, bendrijos išsikūrė beveik visuose Žemaitijai priskiriamuose rajonuose ir didesniuose Lietuvos miestuose³. ŽKD atsiradimas būtent 1987–1988 m. nebuvo visiškai natūralus (nulemtas vien žemaitiškumo idėjos genezės) procesas. Įtakos tam turėjo išoriniai katalizatoriai – *perestroika* bei atgimimas. Kaip tik tuo metu Lietuvoje atsirado poreikis ir galimybė steigti įvairioms visuomeninėms organizacijoms, pavyzdžiui, 1987 m. Vilniuje buvo įkurti Vilniaus miesto jaunimo paminklosaugos ir „Talkos“ klubai, 1988 m. atsirado pirmieji ekologinės pakraipos klubai.

ŽKD kuriam laikui tapo pagrindine viso žemaičių judėjimo išraiška ir kryptimi. Draugijos veikla grįsta keliais idėjiniais principais. Pirma – žemaitiškumas suvoktas kaip kažkas savito ir išskirtinio. Ši mintis veiklą kreipė žemaičių praeities, paveldo, tarmės, meno, apskritai kultūros tyrimų, puoselėjimo bei gaivinimo, istorinės savimonės kėlimo keliu. Ieškota žemaičius išskiriančių ženklų (herbo, vėliavos, gramatikos, vietovardžių ir pan.). Kaip ir tarpukario Lietuvoje, žemaitiškumas slypėjo ne tik praeities reliktuose, bet ir gyvai reiškęsi dabartyje, buvo gyva saviraiška (žr. rašytojo Raimondo Kašausko kalbą ŽKD steigiamojame konferencijoje 1988 m. – Mukienė 2011, 5). Antras principas – žemaitiškumas nebuvo atskirtas nuo lietuviškumo; jis laikytas integralia pastarojo dalimi. Vaizdžiai tarus, dirbant Žemaitijai, dirbta ir Lietuvai. Ši nuostata taip pat nebuvo pakitusi nuo Pirmosios Lietuvos Respublikos metų. Vienas svarbiausių ŽKD tikslų buvo ir tebėra – stiprinti nepriklausomą Lietuvos valstybę (Mukienė 2000). Trečias principas, kuris bus aktualus tolesniam tyrimui, – rėmimasis moksline tiesa. Žemaičių judėjimas, nepaisant savo jaunumo ir atgimimo epochos euforijos,

³ 2000 m. duomenimis, Lietuvoje būta per 30 ŽKD skyrių ir bendrijų. Visi jie veikia savarankiškai, laikydamiesi draugijos suvažiavime patvirtintų ŽKD įstatų (Mukienė 2000).

išvengė tikrovės romantizavimo pagundos ir iškart pasuko daugiau ar mažiau profesionalesnės (moksliškai pagrįstos) veiklos kryptimi. Omenyje visų pirma turimas praeities ir paveldo interpretavimas. Tokios laikysenos įrodymu galėtų būti *Žemaičių akademijos* atsiradimas 1994 m. Jos tikslas buvo vienyti mokslininkus ir kultūros darbuotojus, kurie tyrinėja Žemaitijos krašto istoriją, kultūrą ir dabartį, o pagrindinėmis veiklos kryptimis tapo mokslinių konferencijų ir ekspedicijų organizavimas, leidyba (plačiau žr. L e n k i m a i t ė 2011). Būtent moksliniai renginiai ir mokslo leidiniai kurį laiką buvo pagrindiniai žemaitiškumo idėjos skleidimo, kartu ir formavimo šaltiniai.

Autonominis (tautinis) tapatumas. 2000–2004 m. Žemaičiuose prasidėjo nauji idėjiniai procesai. Slinkties priežastimi tapo žemaičių ir lietuvių tarpusavio santykio klausimo iškilimas. Primintina, kad iki tol visa, kas žemaitiška, laikyta integralia Lietuvos dalimi. Problemų tuo metu kilo iškart keliose sferose.

(1) Žemaičių autonomijos klausimas. 2000 m. Justino Burbos iniciatyva buvo įkurtas *Žemaitijos visuomenės parlamentas*. Svarbiausia jo idėja tapo Žemaitijos ekonominės autonomijos „atkūrimas“ (pabrėžta, kad jokie politiniai reikalavimai ar siekis atsiskirti nuo Lietuvos nekeliami). Esą, 1588 m. Steponas Batoras įteisino tokią Žemaitijos autonomiją ir ji niekada nebuvo atšaukta; taigi šis siekis istoriškai ir teisiškai yra pagrįstas. Pats parlamentas traktuotas kaip legitimus Žemaitijos organas, turintis perimti šias istorines teises, o parlamento prezidentas (J. Burbos) kaip Žemaitijos prezidentas. Autonomijos klausimu 2003 m. Palangoje buvo sušauktas pirmasis „visos Žemaitijos suvažiavimas“ (P e t k u t ė 2004, 8). J. Burbos idėja žemaičiams didelio susižavėjimo nesukėlė, pavyko suburti tik nedidelį bendraminčių būrį. Nuo jo atsiribojo ir ŽKD nariai.

(2) Žemaičių tautybės / pilietybės klausimas. Po 2001 m. Lietuvos gyventojų surašymo pavienių asmenų (teisininko Arvydo Norvydo, politiko Egidijaus Skarbaliaus) pradėtas kelti klausimas dėl žemaičių tautybės įteisinimo. Iniciatyva susilaukė palaikymo: 2003 m. ŽKD buvo priimta rezoliucija, remianti žemaičių tautybės įteisinimą Lietuvos Respublikoje (I v i n s k i s 2004, 32). Idėja naują pagreitį įgavo 2007 m. Akstinu tapo Teisingumo ministerijos atsakymas leisti žemaičių tautybę įrašyti į Lietuvos Respublikos pasą. Žemaičių tautybės / pilietybės klausimas nuo 2002 m. sprendžiamas teismuose ir 2011 m. jis pasiekė Europos Žmogaus Teisių Teismą Strasbūre. Kaip argumentas vėlgi naudojama istorija: esą, žemaičiai, kaip tautybė, įvardijama ne viename senoviniame dokumente; protėviai buvę žemaičių tautybės, todėl ir jų vaikaičiai (dabartiniai žemaičiai) gali tokiais vadintis (plačiau žr. U r b o n a i t ė 2007; K u b i l i ū t ė 2011, 1, 3)⁴. Vis dėlto žemaičiai jau gali džiaugtis ir tam tikromis pergalėmis – 2011 m. gyventojų surašymo dokumentuose tautybės skiltyje atsirado galimybė įrašyti „žemaitis“ (žr. U r b o n a i t ė 2007; B u t n o r i u s 2009; K u b i l i ū t ė 2011, 1, 3).

⁴ Primintina, kad žemaičiai kaip atskira tautybė buvo pripažįstama carinėje Rusijoje. Pagal 1897 m. Rusijos imperijos visuotinio gyventojų surašymo duomenis, Kauno gubernijoje gyveno 444 921 žemaičių tautybės asmuo (lietuvių – 574 853).

(3) Žemaitijos ribų klausimas. Apie 2002–2004 m. žemaičių gerokai jautriau pradėta reaguoti į Žemaitijos ribų nustatinėjimą; lietuviai (aukštaičiai) pradėti įtarinėti Žemaitijos ribų apkarpymu ir siaurimu (žr. I v i n s k i s 2004, 33; A n d r i u š k a 2004, 3; B u k a n t i s 2002, 12–13).

(4) Žemaičių kalbos klausimas. Tuo pačiu metu prasidėjo diskusijos, ginčai, ar tai, kas laikyta žemaičių tarme, nėra kalba. Nepaisant, kad Lietuvoje tebegalinti tarmės versija, žemaičių iniciatyva žemaičių kalba tarptautiniame ISO registre 2009 m. buvo įregistruota kaip savarankiška gyva kalba (ISO 639-3: sgs) (*Documentation* 2010), o nuo 2007 m. žemaičių tarmė laikoma oficialia Skuodo rajono savivaldybės tarybos posėdžių kalba (žr. *Skuodo rajono* 2007; B u k a n t i s 2002, 12; Ž i e m y t ė 2011, 9).

(5) Žemaičių istorijos klausimas. Vandenis sudrumstė amerikiečio Charles'o Louis Thouroto Pichelo knygos apie Žemaitijos istoriją antrojo leidimo lietuvių kalba pasirodymas 2007 m. (P i c h e l 2007)⁵. Profesionalių istorikų ji įvertinta kaip istorijos falsifikacija (knygos kritiką žr. V a i s e t a 2008; B a r a n a u s k a s 2007; L a n d s b e r g i s 2008, 9; B r a z a u s k a s 2008, 54–61). Tačiau daliai žemaičių ar jiems prijaučiančių ši knyga tapo „tikrosios“ Žemaitijos istorijos šaltiniu (pavyzdžiui, P e t k u t ė 2004, 8; B u n k a 2006b; B u t n o r i u s 2009). Kilus diskusijoms dėl knygoje pateikiamos informacijos patikimumo, prasidėjo ir istorikų skirstymas į „blogus“ ir „gerus“ – žemaičių draugus ir nedraugus (pavyzdžiui, J a n k a u s k a s 2010, 26–33. Dar žr. *Vėskas prasidiejė* 2007).

Galų gale 2009 m. Skarbaliaus ir kitų žemaičių iniciatyva buvo įkurta *Žemaičių partija*. Partijos idėjinuose dokumentuose probleminiai žemaitiškumo klausimai traktuoti iš kraštutinės pozicijos: žemaičiai be jokių užuolankų laikomi tauta, vadinamoji žemaičių tarmė – kalba⁶, lietuviai – žemaičių skriaudikais. Pavyzdžiui, pagrindinis partijos siekis greta deklaracijos užtikrinti nepriekaištingą Lietuvos Respublikos Konstitucijos laikymąsi yra garantuoti „žemaičių tautos [!] kultūrinį bei politinį [!] tęstinumą“ (*Žemaičių partija* 2009–2012); partijos tinklalapyje pateikiamoje Žemaitijos istorijoje lietuviai vadinami savanaudžiais, kurie sunkiose kovose žemaičius palikdavo vienus, o Mindaugas įvardijamas kaip „didelis žemaičių priešas“, primenamos jo kovos prieš žemaičius (*Iš istorijos* 2009–2012). Tiesa, vietoj autonomijos keliamas nuosaiki Žemaitijos apskrities (regiono, žemės) idėja (*Partijos programa* 2009–2012). Pastebėtina ir tai, kad oficiali partijos programa skiriasi nuo pirminio jos varianto, kuris veikiausiai tiksliau išreiškė partijos įkūrėjų užmačias. Pavyzdžiui, jame būta nuostatos apie žemaičių kalbos vartojimo skatinimą nuo šeimos iki administracinio sektoriaus. Teisingumo ministerijos traktavimu, tai reikštų, jog Lietuva *de facto* tampa federacine valstybe. Abejonių

⁵ Lietuvoje ši knyga pirmą kartą išleista 1991 m. (tiražas – 30 000), antrą – 2007 m. (tiražas – 10 000). Nuo 2007 m. ji yra laisvai prieinama ir internete (<http://zemaitija.ziminaz.com/index.php?menuid=1>). Be to, prieš 2007 m. knyga buvo perspausdinta *Valstiečių laikraštyje*.

⁶ Šiuose dokumentuose, kaip ir Jono Bukančio tekstuose, vartojama *žemaičių tarmių* sąvoka, tačiau ji turi savitą traktuotę. Atsisakant tradicinės sampratos (lietuvių kalba ir žemaičių tarmė), jai suteikta naujoviška prasmė – žemaičių kalba ir jos tarmės.

ministerijai sukėlė ir siekis žemaičių kraštą „atkurti“ apskrities vieneto pavidalu, nes tai gali kelti grėsmę valstybės teritoriniam vientisumui. Naujajame (patvirtintame ir oficialiame) programos variante buvo padaryti keli pakeitimai – įrašyta, kad partijos nariai pripažįsta Lietuvos valstybės teritorinį vientisumą ir nedalomumą bei kad lietuvių kalba yra valstybinė kalba (*Žemaičių partija* 2009a; *Įregistruota Žemaičių* 2009). Kad oficiali partijos programa yra daugiau ar mažiau adaptuota, siekiant atitikti oficialius reikalavimus, patvirtintų ir vieši partijos lyderių pasisakymai – juose žemaitiškumo klausimui skiriama daugiau dėmesio nei pačioje programoje (pavyzdžiui, *Žemaičių partija* 2009b; *Žemaičių partija* 2009c; B u t n o r i u s 2009; *Iš istorijos* 2009–2012).

2009 m. įkurta dar viena visuomeninė žemaičių organizacija – *Žemaitėjės krašta draugėjė* (vadovas – Eduardas Buta). Ji siekia tų pačių tikslų, kaip ir *Žemaičių partija* (Z e m a i t i s 2010), tik tuos tikslus deklaruoja gerokai atviriau. Viena išpūdingesnių draugijos organizuotų akcijų – *Žemaičių vienybės dienos* (liepos 13 d.) minėjimas Mažeikiuose 2009 m. Joje dalyvavo apie 140 motociklų ir automobilių kolona, pasipuošusi *Žemaitijos vėliavomis*; šio paradinio važiavimo dalyviams buvo išdalyta apie 500 *Žemaitijos vėliavų ir vėliavėlių* (plačiau žr. *Grupė mažeikiškių* 2009).

Šios ir panašios istorijos, vertinant jas kiekvieną atskirai, gali pasirodyti tiesiog kaip smagios ir rimtesnio dėmesio nevertos žemaičių išdaigos. Vis dėlto atidžiau pasigilinus išaiškėja, kad jas visas sieja vienas bendras bruožas – rasti savastį lietuviškojo tapatumo sąskaita. Žvelgiant iš tokios perspektyvos, padriki atvejai tampa vienos visumos sudėtinėmis dalimis. Kitaip tarus, tai gali būti vertinama kaip vieno besiformuojančio reiškinio skirtingos išraiškos ir tas reiškinys yra nauja žemaičių tapatybė. Šios tapatybės savitumas – *Žemaitija* tampa nebe tik istoriniu ar kultūrinio, bet ir politiniu regionu, reiškiančiu pretenzijas į iki tol tik „centrui“ (lietuviškai tapatumo orientacijai) priklausiusias privilegijas ir jos diktuotas taisykles. Tai iš esmės keičia visus anksčiau egzistavusius žemaičių judėjimo idėjinius principus: (1) žemaičių istorijos ir kultūros puoselėjimą keičia naujas akcentas – žemaičių tautos paieškos ir formavimas; (2) žemaičių kategorija išskiriama iš lietuvių sąvokos (išardomas jos integralumas) ir žemaičių bei lietuvių buvimas kartu tampa kvestionuotinu, o ne savaiame suprantamu dalyku; (3) gerokai suaktyvėja žemaitiškosios istorijos bei paveldo paieškos; ieškoma „tikrosios“ ir „grynosios“ žemaičių istorijos, o ne *Žemaitijos* istorijos Lietuvos kontekste; mokslu grįstas interpretacijas keičia romantizuoti pasakojimai. Vis dėlto būtina viena pastaba: kalbama ne apie totalų virsmą, bet naujos paradigmos atsiradimą. Ši paradigma šiandieną nėra dominuojanti, bet ji jau yra ir turi savo turinį bei reiškiėjus⁷.

Neatsakytas lieka naujosios paradigmos atsiradimo aplinkybių klausimas. Antanas Ivinskis tai sieja su prezidento Rolando Pakso (2003–2004 m.) ir jo aplinkos

⁷ *Paradigmos* šiame tyrime suprantamos kaip žemaitiškumo raiškos modeliai ar tipologiniai blokai, į kuriuos galima sugrupuoti buvusių ir esamų raiškų įvairovę. Paradigmų visuma gali būti traktuojama tiek diachroniškai (paradigmos – tai atskiri žemaitiškumo istorinės raidos etapai), tiek sinchroniškai (paradigmos – tai žemaitiškumo modeliai, atsiradę tam tikru metu ir neišnykę, galintys bet kada pasireikšti). Taigi visos paradigmos gali egzistuoti vienu metu, tačiau paprastai viena jų būna vyraujanti.

regionalistinė politika, atrišusia rankas žemaičių patriotams. Pasak jo, iš pažiūros nekalta regionalizmo idėja virto Lietuvos kultūriniam ir politiniam klimatui aki-vaizdų poveikį darančiu reiškiniu (I v i n s k i s 2004, 32, 36)⁸. Suprantama, ši po-litika galėjo būti katalizatoriumi, bet vargu ar pagrindine priežastimi. Tenka ieškoti gilesnių ištakų ir jų atskleidimui gali pasitarnauti žemaitiškojo paveldo analizė.

Žemaitiškojo paveldo paieškos

Iki pasireiškiant tautinio tapatumo paradigmai žemaičius visiškai tenkino ben-drosios šalies paveldo politikos ir atminties kultūros tendencijos – tarp žemaitiško-jo ir lietuviškojo pradų nebūta jokio disonanso. Tačiau po 2000 m. pradėjo rasti-s vis daugiau žemaitiškojo paveldo vietų, laužančių nusistovėjusią tvarką.

„*Vykinto miestas*“ *Vembūtuose (Telšių r.)*. Šios vietos, kaip ir dar kelių kitų, atradėjo garbė tenka tuometiniam Žemaičių muziejaus „Alka“ direktoriui (1993–2009 m.), ŽKD pirmininkui (nuo 1988 m.), lakūnui Stasiui Kasparavičiui. Apie 2001 m. jis viešai išdėstė hipotezę, kad Vembūtų piliakalnis su jį supančia teritorija yra ne kas kita, kaip XIII a. Ipatijaus metraštyje minima Vykinto pilis ar „miestas“ *Tviriment*⁹. Kasparavičius čia išžvelgė įtvirtinimų ir gyvenvietės kompleksą su galin-gais iki 420 metrų besitęsiančiais įtvirtinimais, gynybinėmis terasomis, kapais, ast-ronominių stebėjimų vieta, užtvankomis, prielauka (K a s p e r a v i č i u s 2002, 191–193; K a s p a r a v i č i u s 2001, 11–12). *Tviriment* traktuotas kaip Vykinto, Saulės mūšio nugalėtojo ir kovų prieš Mindaugą vadovo, buveinė bei „šio krašto centras“, tad jos atradimas iš esmės reiškė istorinio Žemaitijos militarinio centro ar sostinės atradimą. Pasak „Vykinto miesto“ šalininkų, dėl vietos reikšmingumo kylančias abejones turėtų išsklaidyti ir Vembūtuose stovintis akmuo su spėjamai iškalto žmogaus – „gal Didžiojo Žemaičių kunigaikščio Vykinto?“ – portretu (žr. B u n k a 2007, 17).

„*Senovės žemaičių sostinė*“ *Tveruose (Rietavo sav.)*. Tverų miestelis – dar vie-nas pretendentas į istorinės žemaičių sostinės statusą. Būtent šiuolaikiniai Tverai ir greta jų esantis Lopaičių piliakalnis dažniausiai yra tapatinami su XIII a. me-trraštyje minima *Tviriment* (Vykinto pilimi) (D a k a n i s 2005, 259; *Tverų istorija* 2008; I v o n c i u s 2005). Aktyviausi šios idėjos skleidėjai yra patys tveriškiai,

⁸ Esama ir kitų aiškinimų. Istorikas Alfredas Bumblauskas minėtus procesus Žemaičiuose sieja su „regionalistiniais sąjūdėliais“, europietiškosiomis tendencijomis, *Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos* apibrėžtais dalykais ir visame tame neižvelgia jokios pik-tos valios; istorikas ir publicistas Tomas Baranauskas tai vadina kelių asmenų šarlataniška ir destruktvyvia iniciatyva, naikinančia tikrąjį žemaitiškumą; politikas Vytautas Landsbergis čia išvelgia Lietuvai destruktvyvių ir svetimų jėgų sumanytą politinį projektą (V a i s e t a 2008; B a r a n a u s k a s 2007; L a n d s b e r g i s 2008, 9).

⁹ Omenyje turima ši Ipatijaus kronikos ištrauka, pasakojanti apie 1251 m. įvykius: „Atvyko Mindaugas, surinkęs didelę jėgą, prie Vykinto pilies, vadinamos Tverais, Tautvilas išjojo iš pilies, o su juo Danieliaus rusai ir poloviečiai ir su jais žemaičiai, ir daugelis pėsčiųjų; jiems besivejant, polovietis Kočius pašovė Mindaugą į šlaunį. Ir sugrižo Mindaugas į savo žemę; daug susidūrimų buvo tarp jų. Vismantas prie tos pilies buvo nukautas“ (*Paminklas Vykintui* 2008).

2003 m. susibūrę į „Aitros“ istorijos klubą. Lopaičių piliakalnio fizinis pavidalas nėra pakankamai išraiškingas tariamai galingai Vykinto piliai ar sostinei įkūnyti, tad vietos reikšmingumas yra sustiprinamas (konstruojamas) šiuolaikiniais ženklais. Kad šioje vietoje galėjo vykti kova tarp Vykinto ir Mindaugo, pradėjo liudyti du nauji monumentai – *paminklas žemaičių kunigaikščiui Vykintui* (pastatytas 2005 m. Tverų miestelio aikštėje) (*Paminklas Vykintui* 2008) ir *simbolinė Mindaugo sužalojimo vieta* (greta Tverų–Varnių kelio, ketvirtame kilometre už Tverų) (B u n k a 2007, 38; 2006a, 46). Tą pačią praeities viziją perteikia ir *Tverų herbas* (patvirtintas 2008 m.): jame pavaizduota gynybinė tvora ir ietgaliai, atitinkamai simbolizuojantys pilį bei greta jos vykusias kovas.

„Šventvietė“ Lopaičiuose – „Žemaičių pagonių dvasinis centras“ (*Rietavo sav.*). Jos atradėjas – minėtasis Kasparavičius. 2003 m. būtent jis pirmasis „pasidalijo įtarimais“, kad greta Lopaičių piliakalnio esančiame miške galėjo būti šventvietė (B u n k a 2007, 39). Įtarimą netruko „patvirtinti“ kiti interpretatoriai – Londono metropoliteno universiteto informacinių technologijų dėstytojas Aivaras Citronsas, astromineralogė Audronė Ilgevičienė, žurnalistas, rašytojas, kraštotyryninkas Eugenijus Bunka. Komplekse atrasta visa virtinė spėjamai sakralių objektų: tariama observatorija, dolmenas (vienintelis dabartinės Lietuvos teritorijoje!), akmenys su iškaltais ženklais (laiveliu, žmogaus veidu ir kt.), žinių kapinės, keistos daubos, įdubos ir t. t. (B u n k a 2007; 2008).

„Pagonių šventyklos liekanos“ *Paunšvystės alkakalnyje (Telšių r.)*. Šią vietą populiarinti pradėjo keli Nerimdaičių kaimo gyventojai, akmenų krūsnyse išvelgę senovės žemaičių šventyklos griuvėsius. 2005 m. jų spėjimus „patvirtino“ Kasparavičius (V a n s a u s k i e n ė 2005, 6; B u n k a 2007, 7).

Būta ir daugiau panašių atradimų (šventvietė Virmėnuose (Telšių r.; I v o n c i u s 2005a, 3); raganosio atvaizdas Girlaukio laukuose (Rietavo sav.; B u n k a 2005a; 2005b, 18; 2006a, 84–88) ir kt.), tik ne visiems jų pavyko įsitvirtinti ar išgarsėti.

Kritika – tiesa ir jos konstravimas

Ar žemaičių skleidžiamos naujojo paveldo interpretacijos yra pagrįstos ir atlaiko kritiką? Jei vertintume iš mokslinės pozicijos, atsakymas būtų beveik viena-reikšmis – ne. Išimtimi galėtų būti tik Tverų miestelio atvejis¹⁰. Šių vietų tikromis (tuo, kuo jos yra pristatomos) neleidžia laikyti jau vien jų prigimtis: arba tai yra gamtos dariniai, kurie klaidingai laikomi žmogaus rankų kūriniais, arba žmogaus dariniai, tačiau sukurti gerokai vėliau, o ne Vykinto laikais. Pavyzdžiui, kad ir garsusis Lopaičių „dolmenas“. Veikiausiai tai ne joks unikumas, o paprasčiausia traktoriaus suversta akmenų krūsnis. Tai patvirtintų geležinė viela (anot žurnalisto Alvydo Ivonciaus – „visai netikęs dolmenams daiktas“), iki 2005 m. kyšojusi iš po apatinio „dolmeno“ akmens, bei samanų linijos ant akmenų, išduodančios, kad

¹⁰ Specialistai neatmeta galimybės, kad Lopaičiuose ar Vembūtuose išties galėjo būti pagonių šventviečių, tačiau, jei jų ir būta, tai ne tokiau pavidalu ir mastu, kaip dabar yra pristatoma (žr. I v o n c i u s 2005a, 3).

„šventvietės“ akmenys iš savo senųjų vietų mechanizuotai yra išskelti ir suversti prieš 50–40 metų (I v o n c i u s 2005a, 3).

Pagrindinis žemaitiškųjų „miestų“ ir „šventyklų“ atradimo metodas buvo vizuali apžiūra, o prielaida interpretacijai – panašumas į ką nors (dolmenus, įtvirtinimus, žmonių veidus ir kt.) bei interpretuotojų fantazija (I v o n c i u s 2005a, 3, 6; 2005b, 6. Dar žr. B u n k a 2006a, 45–46). Moksliniai tyrimai naujojo žemaitiškojo paveldo diskurse funkcionuoja arba traktuojami keleriopai: kaltinimo pozicija – pabrėžiama, kad mokslininkai į šias vietas dar nėra atkreipę deramo dėmesio¹¹; selektyvumas – išryškunami (atrenkami ir naudojami) tik tie mokslinių tyrimų faktai ar mokslininkų pasisakymai, kurie patvirtina interpretuotojų versijas arba diskusinį klausimą palieka neišspręstą¹², o tai, kas paneigia ar nepatvirtina pozicijų, yra nutylima, ignoruojama¹³; perinterpretavimas – faktai ir nuomonės perkuriami, perakcentuojami taip, kad vėlgi patvirtintų interpretuotojų versijas¹⁴. Šie „metodai“ mokslinę informaciją padaro lanksčią ir parankią – taip perdirbta ji nepaneigia žemaitiškųjų vietų potencialumo būti tuo, kuo jos yra laikomos ar pristatomos, ir, priešingai, netgi padeda pagrįsti tai, kas jau iš anksto yra nuspręsta. Mokslo čia paisoma tik tiek, kiek jo reikia reikalavimui verifikuoti tiesą *sužaišti* (paveldo diskurse galioja taisyklė, kad paveldu laikytina tik tai, kas yra specialistų patvirtinta ir autentiška). Kita vertus, čia nėra noro objektyviai (moksliškai) paaiškinti ar išsiaiškinti tiesą, nes atidus kritiškas žvilgsnis gali sugriauti visus gražius mitus. Taigi lankstus mokslinių tyrimų taikymas ar jų neprisileidimas yra ne kas kita, kaip savaime tiek nuo interpretacijų paneigimo, tiek nuo visuomenės kritikos dėl nemoksliškumo. Tiesa, kad visiškai nebūtų pažeistas tikrumo principas, propagotojai neužmiršta pavartoti žodžio „spėjamas“. Tačiau žemaitiškųjų vietų populiarumas rodo, kad jų netikrumas ir neatitiktis moksliniams standartams publikai neimponuoja. Tą „spėjamas“ retas kuris išgirsta (plg. B u n k a 2007, 17; 2008; 2006a, 45).

Nepagrįstumas – tai tik viena iš kritikos linijų. Jeigu šioms tariamai istorinėms vietovėms būtų taikomi oficialūs paveldo ar paveldosaugos kriterijai, akivaizdžiai kliūtų dar viena elgsena – perkonstravimas. Šios vietos savo dabartiniu pavidalu yra arba per menkos, kad pajėgtų įkūnyti joms priskiriamas išskirtines reikšmes,

¹¹ Pavyzdžiui, B a r o n i e n ė 2002, 30. Dar žr. B u n k a 2007, 17, 18 ir kt.; 2006a, 46; 2008.

¹² Pagrindą selekcijai suteikia tai, kad skirtingi mokslo žmonės tuos pačius reiškinius vertina skirtingai, o tada belieka pasirinkti autoritetą pagal reikiamą tiesą. Pavyzdžiui, žemaičių „miestų“ ir „šventviečių“ šalininkai mieliai remiasi mokslo istoriku, profesoriumi Libertu Klimka. Žr. B u n k a 2006a, 46; Ž i e m y t ė 2004, 6.

¹³ Pavyzdžiui, entuziazmo neišmušė net ir tai, kad to paties Kasparavičiaus vadovaujamo Žemaičių muziejaus „Alka“ archeologės 2003 m. Vembūtuose atliko žvalgomojus tyrimus ir nieko išskirtinio, kas patvirtintų „Vykinto miesto“ buvimą, nerado. Žinia apie šį neparankų faktą neišplito, tačiau ir toliau ėjo garsas apie „Vykinto miestą“. Tokius ir panašius nutylėjimus, iškraipymus išsamiai yra aprašęs Ivoncius. Žr. I v o n c i u s 2005a; 2005b; 2005c.

¹⁴ Pavyzdžiui, B a r o n i e n ė 2002, 30; B u n k a 2007, 7.

arba kai kurios jų savybės prieštarauja toms reikšmėms. Dėl to atsiranda disonansas tarp realybės ir lūkesčių. Jį spręsti imamasi gana radikaliomis priemonėmis – esamo fizinio pavidalo ar pavadinimų keitimu, sukūrimu. Pavyzdžiui, autentiškas vietos, kur bandoma įkurdinti „Vykinto miestą“, pavadinimas yra Vembūtai. Šis vietovardis siejamas su žemaičių kunigaikščiu Vambutu, kuris kartu su Vykintu, Mindaugu ir kitais kunigaikščiais minimas 1219 m. lietuvių ir žemaičių sutartyje su Haliču-Voluine. Galima hipotezė, kad Vembūtai buvo Vambuto valdų centras. Vis dėlto Kasparavičius čia nusprendė įkurdinti kitą, solidesnę, kunigaikštį – Vykintą – ir atitinkamai pakoreguoti vietovės pavadinimą – Vembūtus pervadinti jo paties susigalvotu naujadaru – *Vykintais* (I v i n s k i s 2004, 34–35). Iniciatyva susilaukė aktyvaus Varnių regioninio parko direktorijos darbuotojų ir dalies visuomenės palaikymo (I v o n c i u s 2005b, 6). Naujadarai pasitarnavo ir bevardžių akmenų pavertimui sakraliais. Paunšvystės alkakalnio akmenys šiandien turi savo vardus – „Žynio“, „Laimės“, „Prakeiksmo“, „Aukų“ akmenys. Deja, jie grįsti ne tautosaka ar istoriniais duomenimis – juos „atspėjo“ vietos gyventoja Jadvyga Venckienė (V a n s a u s k i e n ė 2005, 6). Analogišku principu yra įprasminami ir Lopaičiai, Vembūtai, Virmėnai (žr. B u n k a 2008; I v o n c i u s 2005a).

Kad įsivaizduojama praeitis šiuose kompleksuose būtų dar akivaizdesnė, imtasi savavališkų „restauravimo“ darbų. Pagrindinėmis priemonėmis tapo akmenys: jie iškasami iš žemės, statomi vertikaliai, taip siekiant imituoti stabakūlius ar megalitus. Tokio likimo susilaukė ir minėtas akmuo su tariamu Vykinto atvaizdu: iki pusės žemėje gulėjęs akmuo Kasparavičiaus bei jo kolegų buvo pakeltas ir pastatytas išeksponuojant „portretą“ (B u n k a 2006a, 46. Dar žr. B u n k a 2007, 24; I v o n c i u s 2005a; 2005c, 8; I v i n s k i s 2004, 35). Dėl tokių rekonstrukcijų žemaitiškieji „miestai“ ir „šventvietės“ bėgant laikui darosi vis išraiškingesni ir akivaizdesni, deja, čia pat užsimirštant, kad tai sukurta XXI a. žmogaus rankomis. Erdvės, pavadinimų, prasmų perkonstravimas veda prie dar vieno reiškinių – pačios istorijos – perrašymo.

Poteksčių ir prasmų beieškant

Keltinas klausimas, kokios yra šio naujojo žemaičių paveldo ideologinės potekstės. Galimi įvairūs aiškinimai, pradedant neopagonybės kulto kūrimu ir baigiant vietos bendruomenių noru įtvirtinti savo tapatumą. Tyrimui rūpi kitas aspektas. Atskleistųjų perinterpretavimo ir perkonstravimo procesų pasekmė – sukurtas žemaičius įcentrinantis ir kartu juos tarpusavyje vienijantis bei iš kitų išskiriantis paveldas. Kaip bekritikuotume jo prigimtį, šio paveldo dėka dalis žemaičių šiandien susivokia turintys savo istorinius politinius ir religinius centrus. O tai jau verčia permąstyti vieną lietuviškosios istoriografijos tiesą – Žemaitija yra integrali Lietuvos dalis. Visa esmė – šių vietų išskirtinumas kuriamas per sąmoningą ar nesąmoningą konfrontaciją su lietuviškąja tapatumo orientacija. Jų interpretacija (prasmė) grindžiama opozicija: *Vykintas-gynyba-pagonybė-Žemaitija vs. Mindaugas-agresija-krikščionybė-Lietuva*.

Pradėkime nuo to, kad lietuviškojoje istorijos versijoje antraeilis ar trečiaeilis personažas Vykintas žemaičiams šiandieną yra tapęs neabejotinai herojumi. Jo herojiškumas grindžiamas dviem faktais – pergale Saulės mūšyje bei karu prieš Lietuvos didįjį kunigaikštį Mindaugą. Jeigu Vykintas žemaičiams yra herojus, tai akivaizdu, kad Mindaugas tampa antiherojumi arba niekšu (plg. B u n k a 2006a, 46; V y k i n t a s 2008; I v i n s k i s 2004, 35). Ši žemaitiškoji istorijos versija materializuojama ją perkeliant į paveldą – kraštovaizdį. Žemaičių vadui reikia de-ramos sostinės – žemaičiai randa mažiausiai dvi. Ir tai ne šiaip eiliniai piliakalniai, o kvapą gniaužiantys kompleksai – 50 ha užėmęs „Vykinto miestas“ Vembūtuose arba žemaitiškoji Troja, Stounhendžas Lopaičiuose. Kyla ir Vykintui skirti monumentai. Vienas jų pastatytas Tverų miestelio aikštėje, kitas – dedikuotas Vembūtuose (akmuo su tariamu žmogaus veido atvaizdu). Nepamirštas ir Mindaugas. Tik Žemaitijoje formuojasi savita jo atminties tradicija, pabrėžianti ne jo nuopelnus Lietuvai, o klaidas ir pralaimėjimus. Minėta, kad greta Tverų įamžinta simbolinė Mindaugo sužalojimo (!) vieta, o Lopaičių „šventvietėje“ išskiriama vieta, kur esą Mindaugas, spaudžiamas žemaičių, atsisakęs karūnos ir nusviedęs ją šalin (B u n k a 2006a, 46). Taip pats Žemaitijos kraštovaizdis paverčiamas įtaigiu žemaitiškosios istorijos versijos pasakotoju. Šiame kontekste dviprasmiškai atrodo ir Tverų miestelio herbo simbolika. Nepaneigtina, kad jame vaizduojama tvora gali kelti asociacijų su gynyba nuo lietuvių, o ietigaliai – Mindaugo sužeidimą (plg. *Heraldika* 2008).

Pagonybės tema Žemaičiuose taip pat yra igijusi ne tik faktologinę istorinę, bet ir ideologinę potekstę. Lietuvių historiografijoje akcentuojama tezė „lietuviai – paskutiniai Europos pagonys“. Žemaitijoje ji pakeista nauju akcentu „žemaičiai – paskutiniai Europos pagonys“ (žr. K a s p a r a v i č i u s 2001, 11; ir kt.) ir tampa naujosios žemaitiškojo tapatumo orientacijos kertiniu akmeniu. Pagoniškumas žemaičius išskiria ne tik iš Europos kontekstų, bet padeda išsiskirti ir iš lietuvių – mes pagonimis buvome dar ilgiau nei jie. Kaip pagoniškumo idėja veikia žemaičius, puikiausiai iliustruoja po 2003 m. pasipylę „pagoniškujų šventviečių“ atradimai bei jų virtimas savotiškos piligrimystės vietomis (žr. B u n k a 2008).

Taigi žemaičiai šiandien istorijos gali mokytis ne iš knygų, o gyvai – iš kraštovaizdžio ir gidų. Ir ši istorija pasakoja tiesas, kurios nėra akcentuojamos ar kurių nerasi lietuviškoje istorijos knygose, vadovėliuose. Viena jų – lietuviai kai kuriais istorijos momentais yra buvę žemaičių priešais. Kita – žemaičiai istoriškai yra ne tik tauta, bet ir turėjo savo valstybę (žr. B u n k a 2008; 2004; 2006a, 46; J a n k a u s k a s 2010, 27). Būtent kultūros paveldas tampa tų interpretacijų išikūnijimu ir skleidėju. Galima tik spėlioti, ar kada nors tokia istorijos vizija iš romantiškų pasakojimų išvirs į akademinę istoriją (kaip kad atsitiko ir su Lietuvos istorija) (apie tokias intencijas plačiau žr. I v i n s k i s 2004, 35). Tačiau ir čia didesnės problemos nėra – žemaičiai (čia ir toliau kalbama apie į tautiškumą orientuotą žemaičių judėjimą arba tautiškumo paradigma) jau dabar turi savo istorinę „bibliją“, kuri juos visiškai tenkina ir įkvepia. Tai minėtoji Pichelo knyga „Žemaitija“. Joje ne tik aprašoma didinga žemaičių praeitis, bet ir išpranašaujamas laisvos ir

nepriklausomos Žemaitijos atgimimas – „antrasis Žemaitijos didingumo laikotarpis“ (P i c h e l 2007, 308). Knygos poveikį žemaičių sąmonei atskleidžia kad ir toks iš pirmo žvilgsnio, rodos, nežymus faktas. Pichelo pasakojama apie jokiuose istoriniuose šaltiniuose nefiksuotą žemaičių Saulės namų karališkąją dinastiją ir jos simbolį – saulės ženklą (P i c h e l 2007, 26, 32, 58 ir kt.). Atitinkamas ženklas vaizduojamas ant knygos abiejų leidimų viršelių. To pakako, kad jis būtų paverstas nauju (dinastijos šalininkų supratimu – tikru senuoju) Žemaitijos ženklu ir pradėtų konkuruoti su istoriniu Žemaitijos kunigaikštystės herbu – meška. Šiandien jo atvaizdą jau galime matyti ant paminklo Vykintui Tveruose bei Žemaičių partijos simbolikoje (taip pat plg. P e t k u t è 2004, 8).

Vertinimai

Kodėl žemaičiai yra tokie negeri ir klastoja praeitį? Gal kai kam ir bus netikėta, bet žemaičiai nieko blogesnio už kitus ar išskirtinio nedaro. Visa problema, kad vertinant paveldo interpretavimą pasikliaujama *mokslo* ir *tiesos* kriterijais, kai išties paveldo esmė slypi *klastotėje*: būtent paveldo gebėjimas klastoti praeitį jį daro reikalingą mūsų (moderniai, postmoderniai) visuomenei. Tad kritinis žvilgsnis į žemaitiškąjį paveldą atskleidžia ne ką kita, bet paties paveldo esmę. Lietuviškoji atmintis, kuria mes dabar gyvename ir kuri formuoja mūsų bendruomenę, yra tiek pat suklastota, kaip ir naujoji žemaitiškoji. Kas mums yra Tadas Blinda? *Herojus*? O istorijos mokslas jį žino kaip *niekšą* arkliavagį, kurį užmušė ne *svetimi*, o *mes patys* – įtūžusi lietuvių ar žemaičių minia (plačiau žr. B a l k e l i s 2007, 91–129). Ir tai aiškiai įrodo faktai, bet tokia tiesa mums nesvarbi. Paveldas turi visą arsenalą priemonių, kaip klastoti praeitį – užmiršti, iškraipyti, hiperbolizuoti, sukurti, sudabartinti ir t. t. Ir visa tai sąmoningai ar nesąmoningai daroma dėl to, kad turėtume savo tapatumą, dabarties poreikius ar lūkesčius patvirtinančią praeitį. Modernus tapatumas ar vertybinė orientacija neįmanomi be praeities (istorijos) dėmens, ir jie konstruojami iš sukonstruotos praeities. Dėl to šis melas yra „šventas“ (suabejojimas mūsų pačių pasakojama praeities versija reiškia suabejojimą mūsų pačių tapatumu ir vertybėmis) ir apsaugotas *žaidimo* mokslu, tiesa ar tiesiog kitokios tiesos ignoravimu. Ar paveldo demaskavimas ką nors reiškia? Kaip rodo praktika, iš esmės – ne. Mes mieliau pasiduodame apgaulei, net jei ir žinome tiesą¹⁵.

Žaidžiama ne tik paveldo prasmėmis, bet ir jo materialiomis formomis. Žemaičiai, neturėdami mokslinio pagrindimo, atstatė kelis akmenis, o lietuviai, lygiai taip pat neturėdami mokslinių argumentų, atstatė kelias pilis. Tik apie 50 proc., o pagal kitus duomenis viso labo 25 proc. nūdien matomos Trakų salos pilies yra istorinis autentas (G l e m ž a 2002, 138; K u l e v i č i u s 2010, 151), kita dalis – sovietmečio restauratorių prielaidų, hipotezių ir spėlionių vaisius. Nepaisant to, mes apie tai mielai už(si)mirštame ir vadovėliuose, mokslo knygose ją pristatome kaip gotikos ar Vytauto Didžiojo epochos kūrinių. Panašiai klostosi ir su toponi-

¹⁵ Paveldo kaip klastotės teorija yra plėtojama Davido Lowenthalio ir kitų tyrėjų darbuose. Pastarojo mintimis, išvalgomis daugiausia ir remiamasi šiame tyrime (žr. L o w e n t h a l 2009, 281–304).

mika. Nūdien žemaičiai išsigalvoja spėjamų šventviečių akmenų pavadinimus. Lygiai taip pat XIX a. be jokio rimtesnio pagrindo buvo sukurti Kernavės piliakalnių vardai, kurie sėkmingai be jokių skrupulų vartojami iki šių dienų – Aukuro kalnas, Mindaugo sostas, Lizdeikos kalnas ir kt.

Kodėl žemaičiai būtent šiuo metu pradėjo aktualizuoti (klastoti) paveldą ir ką tai galėtų reikšti? Žemaičiai iki 2000–2003 m. tokio ryškaus paveldo neturėjo, tad jo ūmus atsiradimas rodo tam tikras socialines transformacijas – naujos tapatumo paradigmos formavimąsi. Atsitiktinumas ar ne, ši paradigma siekia Žemaičiuose išrasti visus reiškinius, kurie yra reikalingi nacionalizmui, – tautą, kalbą, kultūrą ir valstybę. Dėl žemaičių tautybės legalizavimo aiškinamasi teismuose. Kad žemaičiai turi savitą kultūrą, niekam nekyla ginčų. Tačiau dabar tampa esminis klausimas, ar tai atskiras ir savarankiškas kultūrinis vienetas, ar tik viena iš lietuvių kultūros sudėtinių dalių. Prasidėjusios diskusijos dėl žemaičių tarmės / kalbos rodo, kuria kryptimi judama. Žemaičių nebetenkina tarmės statusas. Ko žemaičiams dar trūksta iki nacionalizmui privalomų komponentų visumos – idėjos apie savos valstybės at-/su-kūrimą¹⁶. Taigi perspektyvinių planų šiuo klausimu (dar?) nėra, tačiau precedentas jau sukurtas – žemaičiai atranda ar išsigalvoja tokią valstybę turėję praeityje. Sprendžiant iš paveldo pasakojamos istorijos, tai būta valstybės su visais atributais – vadais, sostine, religija, herbu ir t. t. Aiški ir šio valstybingumo netekties priežastis – konfrontacija su Lietuva. Taigi aptarti procesai gali būti traktuojami kaip bręstančio žemaičių nacionalizmo požymiai ir išraiškos. Ar šiam nacionalizmui atsiras noras realizuotis iki galo ir sukurti savo nacionalinę žemaičių valstybę – tai jau ateities klausimas.

Naujojo žemaičių judėjimo potencialumas ir sklaida

Šiuo metu naujasis žemaičių judėjimas yra stiprus tiek, kiek išplėtoti jo socialiniai tinklai. Viskas prasidėjo nuo pavienių žmonių idėjų, iniciatyvų ir išaugo nors ir į nedidelius, bet įvairias socialines institucijas bei sluoksnius apimančius tinklus. Grįžtant prie žemaitiškojo paveldo temos, atitinkamame tinkle sąveikauja¹⁷ valstybinės institucijos (Varnių regioninio parko direkcija, Rietavo miškų urėdija), regioninės bendruomenės (ŽKD, Didžiosios žemaičių talkos¹⁸), vietos bendruomenės (Tverų bendruomenė), pavieniai asmenys (S. Kasparavičius, E. Bunka) (žr.

¹⁶ Šiame tyrime remiamasi konstruktyvistinėmis nacionalizmo ir jo santykio su praeitimi bei paveldu teorijomis. Pagrindinė tezė būtų tokia – nors nacionalizmas save bando pateikti kaip istorinį tęstinumą, objektyviai jis konstruoja naujus socialinius darinius, neturinčius atitiktį praeityje; šiam naujadarui reikia legitimizuotis ir tai dažniausiai daroma istorijos priemonėmis (žr. Anderson 1999; Gellner 1996).

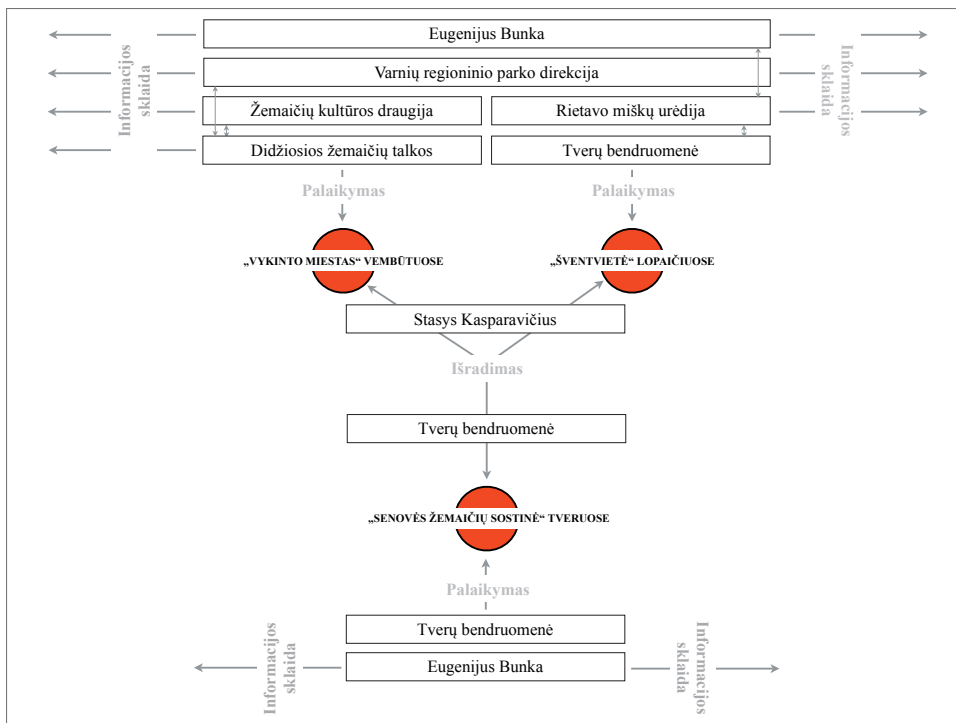
¹⁷ Tiesa, šio tinklo subjektai ne tik sąveikauja, bet ir konkuruoja tarpusavyje. Nesutarimo priežastimi yra tapęs metraščiuose minimo *Tviriment* lokalizacijos klausimas: Tverų bendruomenė jį sieja su Tverų miesteliu ir jo apylinkėmis, o S. Kasparavičius, Varnių regioninio parko direkcija jį įkurdina Vembūtuose. Ir vieni, ir kiti ne tik stengiasi argumentuoti savo pozicijas, bet ir nuneigti priešininkų argumentus (žr. Kasparavičius 2002, 192; *Tverų istorija* 2008).

¹⁸ Apie Didžiųjų žemaičių talkų ryšį su „Vykinto miestu“ ir dalyvius žr. Zvonkuvienė 2005; Šedvilas 2007, 61.

schema). Čia įvardyti tik subjektai, kurie tiesiogiai ir svariai prisidėjo prie žemaitiškojo paveldo aktualizavimo. Tačiau idėjos sklaida ir tinklo ribos nesibaigia sulig jais – tinklą dar reikėtų papildyti kitais subjektais, kurie pritaria pirmųjų skleidžiamoms interpretacijoms ir / ar dalyvauja jų organizuojamose akcijose. Taip čia atsirastų aktyvių kovotojų už žemaičių kalbą, tautą ar politines teises pavardės. Galų gale pasirodytų, kad šis tinklas sąveikauja su tinklu, kurio skiriamasis bruožas yra žemaitiškosios tautybės paieškos ir įtvirtinimas, arba yra pastarojo sudėtinė dalis (priklausomai nuo atskaitos taško).

Reikia pripažinti, kad šis žemaitiškasis judėjimas plėtojasi gana lėtai. Skaičiuojant nuo pirmųjų apraiškų, jis gyvuoja jau apie dešimtmetį. Per tą laiką sukurtas potencialus idėjinis ir institucinis pagrindas, tačiau pati idėja nėra susilaukusi atviro ir aktyvaus didesnės visuomenės masės palaikymo. Tai netiesiogiai paliudija ir menkas Žemaičių partijos populiarumas. Taigi revoliucinis scenarijus čia atmestinas, tačiau nepaneigtinas evoliucinis. Lėta raida nėra vienintelis ar lemiamas kriterijus naujojo judėjimo potencialumui / nepotencialumui įvertinti. Per tuos metus nuveiktas vienas reikšmingas darbas – naujoji žemaičių praeities interpretacija buvo paskleista gana plačiai. Primintinas kad ir Pichelo knygos (2007) populiarumas – 10 000 egzempliorių tiražas ir skaitmeninė versija internete; knyga gana ilgai buvo „Baltų lankų“ knygynų tinklo perkamiausių knygų dešimtuose. O naujasis žemaitiškasis paveldas yra tapęs traukos (turizmo ir „piligrimystės“) vietomis (žr. P r u š i n s k a s 2002, 23; *Vembūtų piliakalnis*; *Vembūtų piliakalnis* 2009–2012); jos susilaukia nemenko žiniasklaidos dėmesio. Daugeliu atvejų ši perskaityta ar išgirsta informacija netapo paveiki, tačiau nežinia, ar susiklosčius atitinkamoms aplinkybėms ši pasyvi, bet jau žinoma informacija netaps aktyvia istorine sąmone ir veiksmu. Ir nors aptariamas tinklas šiuo metu priskirtinas marginaliniams, reikėtų neužmiršti, kad jo turimos komunikacinės ir kitos priemonės mažai tenusileidžia dominuojančių naratyvų tinklų resursams. Tai užtikrina tiek vieša interneto erdvė ir įdomybių besivaikanti žiniasklaida, tiek savi žurnalistai (E. Bunka) ar paveldo interpretuotojai (S. Kasparavičius, Varnių regioninio parko direkcijos darbuotojai); tiek valstybinių, savivaldybių, visuomeninių institucijų organizacinė, finansinė pagalba (Varnių regioninio parko direkcija, ŽKD drauge su savivaldybės institucijomis organizuoja Didžiąsias žemaičių talkas; Rietavo miškų urėdija remia leidinių, propaguojančių kontroversišką paveldą, leidybą¹⁹; tų leidinių autorius E. Bunka dirba šios urėdijos atstovu ryšiams su visuomene; dalis urėdijos darbuotojų priklauso Tverų „Aitros“ istorijos puoselėtojų klubui), tiek bendruomenės savanoriškas darbas (žr. schema). Viso šio įdirbio rezultatai dar gali atsiskleisti ateityje.

¹⁹ Su Rietavo miškų urėdija susiję leidiniai: B u n k a 2006a; 2007; 2010.

Schema. Su naujojo žemaičių paveldo interpretavimu ir sklaida susiję socialiniai tinklai

Išvados

1. Apie 2000–2004 m. dalies žemaičių sąmonėje prasidėjo transformacijos, pasireiškusios lietuviškosios tapatumo orientacijos atmetimu. Tradiciniam integraliajam žemaičių tapatumui (žemaičiai yra integrali lietuvių tautos dalis) atsirado nauja alternatyva – autonominis tapatumas, teigiantis apie žemaičių bendruomenės / tautos, tarmės / kalbos, praeities atskirtis nuo lietuvių. Tai, kas seniau dėl bendro tikslo ir sambūvio būdavo mielai užmirštama ar neakcentuojama, pavyzdžiui, istorinės lietuvių ir žemaičių tarpusavio kovos, dabar tapo žemaitiškosios atminties ašimis. Šių transformacijų kryptingumas ir jų išraiškų gausa leidžia kalbėti apie naujos žemaitiškojo tapatumo formos arba paradigmos atsiradimą.

2. Kaip tik tuo metu Žemaičiuose atsirado poreikis sava (žemaičius ir tik juos į vieną bendruomenę siejančiai) praeičiai bei paveldui. Poreikis sėkmingai realizuotas – Lopaičiuose, Tveruose ir Vembūtuose buvo surasti / sukurti istoriniai militariniai, politiniai bei religiniai žemaičių centrai. Jie kurti ir tebekuriami apžaidžiant (ignoruojuant ar lanksčiai pasinaudojant) oficialiuosius mokslškumo bei paveldo autentiškumo kriterijus. Tokia praktika padeda konstruoti nūdienos lūkesčius atitinkančią ir juos legitimuojančią praeitį. Kita vertus, ši praktika laikytina ne nukrypimu ar konkretaus subjekto specifiniu bruožu, o tipiniu moderniai visuomenei

būdingu reiškiniu. Ir šis reiškinys dažnai liudija apie nacionalinės savimonės atsiradimą.

3. Naujoji žemaitiškojo tapatumo paradigma Žemaičiuose išranda tautą, kalbą, kultūrą – tai yra visus nacionalizmui privalomus reiškinius. Iki visavertės nacionalizmo savirealizacijos čia trūksta tik vieno komponento – idėjos apie savą valstybę. Žemaičiams vis mažiau kyla abejonių, kad praeityje tokios valstybės būta, tačiau ši atmintis dar nėra projektuojama į dabartį. Taigi Žemaitijoje vykstantys procesai gali būti traktuojami kaip bręstantis žemaičių nacionalizmas. Tiesa, atitinkamas judėjimas dabar apima nedidelę visuomenės dalį, yra marginalinis ir palyginti lėtai besiplečiantis. Tačiau jo turimos komunikacinės priemonės savą idėją leido paskleisti plačiai. Ir nors daugeliu atvejų paskleista informacija netapo paveiki, neatmestinas scenarijus, kad, susiklosčius palankesniems aplinkybėms, ši dabar pasyvi, bet jau žinoma informacija netaps aktyvia istorine sąmone ir neapims didesnių masių.

Šaltiniai

- Alkos draugija* 1931 – „Alkos’ draugija“, *Žemaičių balsas*, 35, 1.
- A n d r i u š k a 2004 – M. Andriuška, „Žemaičiai pasipriešino diskriminacijai“, *Kalvotoji Žemaitija*, 4, 1, 3.
- B a r o n i e n ė 2002 – Nijolė Baronienė, „Žemaičių ambicijos, o gal antroji Kernavė?“, *Žemaičių žemė*, 4, 30–31.
- B u k a n t i s 2002 – Jonas Bukantis, „Žemaičių kalba šiandien ir jos išlikimo perspektyvos“, *Žemaičių žemė*, 2, 12–13.
- B u n k a 2004 – Eugenijus Bunka, „Aivaras Citrons: ‘Lopaičiuose radau Stounhendžą...’“, *Tverai. Senovės žemaičių sostinė* [prieiga internete: <<http://www.tverai.lt>>, žiūrėta 2012-04-30].
- B u n k a 2005a – Eugenijus Bunka, „E. Bunka: Žemaitijoje – kosmoso civilizacijos liekanos“, *Delfi.lt*, 2005-11-04 [prieiga internete: <<http://mokslas.delfi.lt/science/ebunka-ze-maitijoje-kosmoso-civilizacijos-pedsakai.d?id=7876823>>, žiūrėta 2012-04-30].
- B u n k a 2005b – Eugenijus Bunka, „Žemaitijoje – kosmoso civilizacijos pėdsakai“, *Lietuvos žinios*, 256, 18.
- B u n k a 2006a – Eugenijus Bunka, *Takas per Rietavo miškų urėdiją*. Straipsniai ir informacijos, Kaunas: Adaksita.
- B u n k a 2006b – Eugenijus Bunka, „Žemaičių kantrybės bandymas“, *Lrytas.lt*, 2006-11-30 [prieiga internete: <<http://www.lrytas.lt/?id=11648629841163513045&view=4>>, žiūrėta 2012-04-30].
- B u n k a 2007 – Eugenijus Bunka, *Lopaičiai. Sustingęs laikas. Ieškojimai, atradimai, versijos*, Kaunas: Adaksita.
- B u n k a 2008 – Eugenijus Bunka. „Tverai, kur tvėrėsi Žemaitija“, *Tverai. Senovės žemaičių sostinė* [prieiga internete: <http://www.tverai.lt/Istorija/E.%20Bunka_Kur_tveres.htm>, žiūrėta 2012-04-30].
- B u n k a 2010 – Eugenijus Bunka, *Kita legendų kalba: žemaičiai ir šumerai, dievai ir ateiviai, šventvietės ir žemės energetika, žemaičių legendų slėpiniai ir atviravimai Rietavo miškų urėdijoje ir visoje Žemaitijoje*, Kaunas: Stendika.
- B u t n o r i u s 2009 – Aurelijus Butnorius, „E. Skarbalius: ‘Lietuvos delegacija Versalyje įrodinėjo, kad Lietuva susideda iš Žemaičių seniūnijos, Trakų bei Vilniaus vaivadijų’“,

- Sharkeen.lt*, 2009-06-15 [prieiga internete: <<http://sharkeen.lt/2009/06/15/e-skarba-lius-,lietuvos-delegacija-versalyje-irodinejo-kad-lietuva-susideda-is-zemaiciu-seniuni-jos-traku-bei-vilniaus-vaivadiju>>, žiūrėta 2012-04-30].
- D a k a n i s 2005 – Bronius Dakanis, „Rietavo apylinkių žvalgymas ir žvalgomieji archeologiniai tyrimai“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*, Vilnius: Die-medžio leidykla, 258–262.
- Documentation* 2010 – “Documentation for ISO 639 identifier: sgs”, *SIL International* [prieiga internete: <<http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=sgs>>, žiūrėta 2012-04-30].
- G e n y s 1938 – Pranas Genys, [Ižanga], *Žemaičių dailininkų meno paroda*, Telšiai.
- H e r a l d i k a 2008 – „Heraldika“, *Tverai. Senovės žemaičių sostinė* [prieiga internete: <<http://www.tverai.lt>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Iš istorijos 2009–2012* – „Iš istorijos. Žemaitijos krašto, Žemaitijos kunigaikštystės istorijos fragmentai“, *Žemaičių partija* [prieiga internete: <<http://zemaiciupartija.lt/is-istorijos>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Iregistruota Žemaičių 2009* – „Iregistruota Žemaičių partija žada laikytis centro politikos“, *Alfa.lt*, 2009-02-12 [prieiga internete: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10259306/?Iregistruota.Zemaičiu.partija.zada.laikytis.centro.politikos=2009-02-12_20-31>, žiūrėta 2012-04-30].
- J a n k a u s k a s 2010 – Benediktas Jankauskas, „‘Žemaitijos korta’ ar Lietuvos istorijos klastotės?“, *Žemaičių žemė*, 9, 26–33 [prieiga internete: <http://samogitia.mch.mii.lt/Samogitia_zurnalas/2010_9/Samogitia_2010_9_26_27.pdf>, žiūrėta 2012-04-30].
- K a s p a r a v i č i u s 2001 – Stasys Kasparavičius, „Kunigaikščio Vykinto pilies beieškant“, *Žemaičių žemė*, 1, 11–12.
- K a s p e r a v i č i u s 2002 – Stasys Kasperavičius, „Vembūtai – kunigaikščio Vykinto pilis“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2000 metais*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 191–193.
- Kongresas 1932* – „Kongresas ir muziejus“, *Žemaičių prietelius*, 1, 4.
- Mažoji architektūra 2010* – „Mažoji architektūra“, *Žemaitijos turizmo informacijos centras* [prieiga internete: <<http://www.telsiaitic.lt/index,lt,15299.html>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Nuostabi „Alkos“ 1936* – „Nuostabi ‘Alkos’ istorija“, *XX amžius*, 149, 5.
- P 1931 – P., „Dėl Telšių Muziejaus“, *Žemaičių balsas*, 4, 1.
- Paminklas Vykintui 2008* – „Paminklas Vykintui“, *Tverai. Senovės žemaičių sostinė* [prieiga internete: <http://www.tverai.lt/Lankytina/Paminklas_Vykintui.htm>, žiūrėta 2012-04-30].
- Partijos programa 2009–2012* – Partijos programa, *Žemaičių partija* [prieiga internete: <<http://zemaiciupartija.lt/partijos-programa/>>, žiūrėta 2012-04-30].
- P e t k u t ė 2004 – Goda Petkutė, „J. Burba tęsia kovą už Žemaitiją“, *Vakarų ekspresas*, 212, 8.
- P r u š i n s k a s 2002 – Konstantinas Prušinskas, „Varnių regioninis parkas“, *Žemaičių žemė*, 3, 20–23.
- R 1938 – Pr. R., „Telšių paroda paragino žemaičius kultūrėti“, *Darbininkas*, 36, 4.
- S a k a l a s 1934 – J. Sakalas, „Pavasariški vėjai Telšiuose“, *Sekmadienis*, 10, 4.
- Seniūno žodis 2008* – „Seniūno žodis“, *Tverai. Senovės žemaičių sostinė* [prieiga internete: <<http://www.tverai.lt>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Skuodo rajono 2007* – „Skuodo rajono savivaldybės tarybos veiklos reglamentas (patvirtinta Skuodo rajono savivaldybės tarybos 2007 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. T9-94)“,

- Priimtų tarybos sprendimų archyvas* [prieiga internete: <<http://www.skuodas.lt/index.php?par=1003&eilute=1003&m=2007>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Š t a š k i e n ė 2008 – Giedrė Staškienė, „Lopaičiai“, *Turistas.lt* [prieiga internete: <http://www.turistas.lt/straipsniai/turistas.lt_skiltis_15min_laikrastyje/lopaiciai.html?Itemid=137>, žiūrėta 2012-04-30].
- Š e d v i l a s 2007 – Linas Šedvilas, „Penktoji Didžioji žemaičių talka“, *Žemaičių žemė*, 3, 61.
- Š i a u l y t i s 2005 – Kazys Kęstutis Šiaulytis, „Tverai. Paslapties vartai“, *Lietuvos žinios*, 204, 16.
- T a u t v y d a s 1938 – J. Tautvydas, „Parodoje Telšiuose rugsejo 3-4 d. d.“, *Žemaičių prietelius*, 33, 1.
- Telšiuose pastatyti 1940* – „Telšiuose pastatyti dideli muziejaus rūmai“, *XX amžius*, 55, 2.
- Telšių „Alkos“ 1938* – „Telšių ‘Alkos’ muziejus – žemaičių buities veidrodis“, *XX amžius*, 202, 6.
- Tverų istorija 2008* – „Tverų istorija“, *Tverai. Senovės žemaičių sostinė* [prieiga internete: <<http://www.tverai.lt>>, žiūrėta 2012-04-30].
- U r b o n a i t ė 2007 – Ieva Urbonaitė, „Žemaičių tautybės negavę telšiškiai kreipsis į ministrą“, *Delfi.lt*, 2007-07-07 [prieiga internete: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=13706667>>, žiūrėta 2012-04-30].
- V-tis 1932* – K. V-tis, „‘Alkos’ muziejų atidarius“, *Žemaičių prietelius*, 10, 2.
- V a n s a u s k i e n ė 2005 – Janina Vansauskienė, „Prie samanotų riedulių – senovinės apeigos“, *Lietuvos rytas*, 208, 6.
- V e l ė n a i t i s 1938 – J. Velėnaitis, „Laiškas apie Žemaičių Žemę“, *Vakarai*, 216, 6.
- Vembūtų piliakalnis* – „Vembūtų piliakalnis“, *Varnių regioninio parko direkcija* [prieiga internete: <<http://www.varniuparkas.lt/view.php?id=kultura&sbid=80>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Vembūtų piliakalnis 2009–2012* – „Vembūtų piliakalnis“, *Sodybos kaime* [prieiga internete: <<http://sodyboskaime.lt/lankytinos-vietos/vembutu-piliakalnis>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Vėskas prasidiejė 2007* – *Vėskas prasidiejė...* [prieiga internete: <<http://zemaitija.zimnaz.com/index.php?menuid=1>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Vykintas 2008* – „Vykintas“, *Tverai. Senovės žemaičių sostinė* [prieiga internete: <<http://www.tverai.lt/Zmones/Vykintas.htm>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Z e m a i t i s 2010 – Zemaitis, „Aplei mumis. Mūsa veikla ėr tėkslā“, *Žemaitėjės krašta draugėjė* [prieiga internete: <<http://www.zemkd.lt/node/16>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Z v o n k u v i e n ė 2005 – Janina Zvonkuvienė, „Šeštadienį kviečiame į didžiąją žemaičių talką“, *Klaipėda.Diena.lt*, 2005-08-03 [prieiga internete: <<http://klaipeda.diena.lt/dienrastis/lietuva/sestadieni-kvieciame-i-didziaja-zemaičiu-talka-179325#axzz1tnf7JIRL>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Žemaičiai 1938* – *Žemaičiai. Žemaičių rašytojų prozos ir poezijos antologija*, Kaunas: Sakalas.
- Žemaičiai studentai 1936* – „Žemaičiai studentai ir Žemaičių muziejus“, *Vakarai*, 247, 8.
- Žemaičių dailininkų 1937* – „Žemaičių dailininkų meno paroda“, *Vakarai*, 201, 4.
- Žemaičių dailininkų 1938* – *Žemaičių dailininkų meno paroda*, Telšiai.
- Žemaičių muziejus 1936* – „Žemaičių muziejus baigiamas statyti“, *Vakarai*, 274, 2.
- Žemaičių partija 2009–2012* – *Žemaičių partija* [prieiga internete: <<http://zemaičiuipartija.lt>>, žiūrėta 2012-04-30].

- Žemaičių partija 2009a – „Žemaičių partija bus“, *Klaipėda.Diena.lt*, 2009-02-12 [prieiga internete: <<http://klaipeda.diena.lt/naujienos/miestas/zemaiciu-partija-bus-200205#ixzz1seLscfkq>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Žemaičių partija 2009b – „Žemaičių partija steigia pirmąjį skyrių“, *Lrytas.lt*, 2009-03-13 [prieiga internete: <<http://www.lrytas.lt/-12369594111235602351-zemaičių-partija-steigia-pirmąjį-skyrių.htm>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Žemaičių partija 2009c – „Žemaičių partija išsirinko vadovą“, *Balsas.lt*, 2009-03-14 [prieiga internete: <<http://www.balsas.lt/naujiena/243160/zemaiciu-partija-issirinko-vadova/rubrika:naujienos-lietuva-regionai-pajuris>>, žiūrėta 2012-04-30].
- Ž i e m y t ė 2004 – Ivona Žiemytė, „Žemaičių Troja, arba Rietavo urėdijos unikumai“, *Vakarų ekspresas*, 259, 1, 6.
- Ž i e m y t ė 2011 – Ivona Žiemytė, „Jonas Bukantis: ‘Žemaičiui brėkšta vakare, aukštaičiui – ryte’“, *Vakarų ekspresas*, 5, 9.

Literatūra

- A n d e r s o n 1999 – Benedict Anderson, *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir paplitimą*, Vilnius: Baltos lankos.
- B a l k e l i s 2007 – Tomas Balkelis, „Tadas Blinda: lietuviškojo Robino Hoodo mito pėdsakais“, *Europos kultūros profiliai. Atmintis, tapatumas, religija*, Vilnius: Kultūros barai, 91–129.
- B a n i o n i s 1994 – Juozas Banionis, „Raseiniai. Žemaičio paminklas“, *Nukentėję paminklai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 149.
- B a r a n a u s k a s 2007 – Tomas Baranauskas, „T. Baranauskas: Inicijatyvinė grupė žemaitiškumui sunaikinti“, *Delfi.lt*, 2007-08-22 [prieiga internete: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/article.php?id=14141226>>, žiūrėta 2012-04-30].
- B r a z a u s k a s 2008 – Arūnas Brazauskas, „Šamokslų gijos – į Žemaitiją“, *Verslo klasė*, 5, 54–61.
- G e l l n e r 1996 – Ernest Gellner, *Tautos ir nacionalizmas*, Vilnius: Pradai.
- G l e m ž a 2002 – Jonas Rimantas Glemža, *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- I v i n s k i s 2004 – Antanas Ivinskis, „Žemaičių klausimas’ ir nūdienos politiniai vėjai“, *Naujasis židinys-Aidai*, 1–2, 32–36.
- I v o n c i u s 2005a – Alvydas Ivoncius, „1. Žemaitiškumas: pagarba Žemaitijos istorijai ar jos falsifikavimas? Gerbkime ir branginkime savo brangią praeitį“, *Kalvotoji Žemaitija*, 100, 3, 6.
- I v o n c i u s 2005b – Alvydas Ivoncius, „2. Žemaitiškumas: pagarba istorijai ar jos falsifikavimas? Vembūtus nori paversti į „Vambūtus“, *Kalvotoji Žemaitija*, 101, 6.
- I v o n c i u s 2005c – Alvydas Ivoncius, „3. Žemaitiškumas: pagarba istorijai ar jos falsifikavimas? Įrodyti buvus ‘Vykinto miestą’ trūksta faktų“, *Kalvotoji Žemaitija*, 102, 8.
- J o n u š i e n ė 1994 – Vilija Jonušienė, „Pavandenė. Nepriklausomybės dvidešimtmečio obeliskas“, *Nukentėję paminklai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 185.
- K a n a r s k a s 1994 – Julius Kanarskas, „Tverai, Žemaičių a. Nepriklausomybės paminklas“, *Nukentėję paminklai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 137–138.
- K u b i l i ū t ė 2011 – Gina Kubiliūtė, „Žemaičių užsispyrimas dėl tautybės neblėsta“, *15 min*, 26, 1, 3.

- K u l e v i č i u s 2010 – Salvijus Kulevičius, *Lietuvos paveldosaugos idėjiniai modeliai ir jų raiška praktikoje sovietmečiu*. Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- L a n d s b e r g i s 2008 – Vytautas Landsbergis, „Tautinių malkų skaldymas“, *Atgimimas*, 35, 9.
- L e n k i m a i t ė 2011 – Ramunė Lenkimaitė, „Žemaičių akademija“, *Žemaitija* [prieiga internete: <<http://samogitia.mch.mii.lt/KULTURA/akademija.lt.htm#akademij%E0>>, žiūrėta 2012-04-30].
- L o w e n t h a l 2009 – David Lowenthal, „Paveldo klastojimas“, *Gamtos ir kultūros paveldas: perteikimas ir ugdymas*, Vilnius: Eugrimas, 281–304.
- M i l i u s 1994 – Vacys Milius, „Prie Šateikių. Marijos koplytėlė“, *Nukentėję paminklai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 137.
- M u k i e n ė 2000 – Danutė Mukienė, „Žemaičių muziejuje ‘Alka’ veikiančios visuomeninės organizacijos. Žemaičių kultūros draugija“, *Žemaičių muziejus „Alka“* [prieiga internete: <http://zam.mch.mii.lt/ZKD_trumpai.htm#pla%E8iau>, žiūrėta 2012-04-30].
- M u k i e n ė 2005 – Danutė Mukienė, „Žemaičių rašytojų sambūriai: pakilimai, atoslūgiai, slenksčiai“, *Žemaičių žemė*, 1, 28–30.
- M u k i e n ė 2011 – Danutė Mukienė, „Žemaičių kultūros draugijos istorija. I dalis. 1987–1993 metai“, *Žemaičių žemė*, 2, 4–7 [prieiga internete: <http://samogitia.mch.mii.lt/Zurnalas/2011_2_turinys.htm>, žiūrėta 2012-04-30].
- M u r a l i e n ė 1994 – Milda Muralienė, „Medingėnai. Vytauto Didžiojo paminklas“, *Nukentėję paminklai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 133–134.
- S t r i o g a i t ė 2000 – Dalia Striogaitė, „Poezijos ir prozos antologija „Žemaičiai“ – etninio solidarumo ir sąmoningumo vainikas“, *Žemaitija* [prieiga internete: <<http://daugenis.mch.mii.lt/apsamogitia/KULTURA/antologija.lt.htm>>, žiūrėta 2012-04-30].
- U r b o n a i t ė 2007 – Ieva Urbonaitė, „Žemaičių tautybės negavę telšiškiečiai kreipsis į ministrą“, *Delfi.lt*, 2007-07-07 [prieiga internete: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=13706667>>, žiūrėta 2012-04-30].
- V a i s e t a 2008 – Tomas Vaiseta, „Lrytas.lt paskaita: 2. Istorikas A. Bumblauskas – kas, kaip ir kodėl manipuliuoja Žemaitijos istorija?“, *Lrytas.lt*, 2008-04-18 [prieiga internete: <<http://m.lrytas.lt/-12081033861206620097-lrytas-lt-paskaita-2-istorikas-a-bumblauskas-kas-kaip-ir-kodel-manipuliuoja-zemaitijos-istorija.htm>>, žiūrėta 2012-04-30].

Salvijus Kulevičius

Žemaičių tapatumo vingiai XXI a.: savos praeities ir paveldo paieškos

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: žemaičiai, Žemaitija, tapatumas, paveldas, nacionalizmas.

Straipsnyje nagrinėjami naujojo žemaitiškojo tapatumo genezės, jo konfrontacijos su tradicine lietuviškąja tapatumo orientacija bei poveikio praeities ir paveldo interpretavimui klausimai. Daugiausia dėmesio skiriama 2000–2004 m. vykusioms transformacijoms ir vėlesniems procesams – būtent tuomet iškilo nauja idėja (paradigma), kad žemaičiai istoriškai yra tauta. Viena paradigmos raiškos formų – pradėtos savos nelietuviškos ar antilietuviškos istorijos ir paveldo paieškos. Tyrimas atskleidžia, kad naujųjų žemaitiškųjų paveldo vietų išskirtinumas kuriamas per sąmoningą ar nesąmoningą konfrontaciją su lietuviškąja tapatumo orientacija: jų interpretacija grindžiama opozicija Vykintas-gynyba-pagonybė-Žemaitija vs. Mindaugas-agresija-krikščionybė-Lietuva. Atsitiktinumas ar ne, naujoji paradigma siekia Žemaičiuose išrasti visus reiškinius, kurie yra reikalingi nacionalizmui – tautą, kalbą, kultūrą ir valstybę. Iki nacionalizmui privalomų komponentų visumos žemaičiams dar trūksta vieno elemento – idėjos apie savos valstybės at-(su)kūrimą.

Taigi šiuo metu Žemaičiuose vykstantys procesai gali būti traktuojami kaip bręstančio žemaičių nacionalizmo požymiai ir išraiškos. Tiesa, atitinkamas judėjimas dabar apima nedidelę visuomenės dalį, yra marginalinis ir palyginti lėtai besiplečiantis. Tačiau jo turimos komunikacinės priemonės savą idėją leido paskleisti plačiai. Ir nors daugeliu atvejų paskleista informacija netapo paveiki, lieka nežinia, ar susiklosčius atitinkamoms aplinkybėms ši pasyvi, bet jau žinoma informacija netaps aktyvia istorine sąmone ir neapims didesnių masių.

Salvijus Kulevičius

21st Century Turns of Samogitian Identity: in Search for their Past and Heritage

S u m m a r y

Keywords: Samogitians, Samogitia, identity, heritage, nationalism.

The paper analyses the issues concerning the genesis of a new Samogitian identity, its confrontation with the traditional orientation towards Lithuanian identity, and impact on the interpretation of the past and the heritage. The focus is on transformations that took place over the period from 2000 to 2004 and the subsequent processes; it was then that a new thought pattern / paradigm of the Samogitians historically treated as a nation sprang. A search for their own non-Lithuanian or anti-Lithuanian history and heritage is one of the forms of the paradigm expression. The study reveals that the oneness of new Samogitian heritage sites is created through a conscious or unconscious confrontation with a Lithuanian

identity orientation: their interpretation is based on the opposition Vykintas-Defence-Paganism-Samogitia vs. Mindaugas-Aggression-Christianity-Lithuania. Coincidentally or not, the new paradigm seeks to devise all the nationalism-inherent phenomena, nation, language, culture and state, in the Samogitians. The mandatory components of Samogitian nationalism as a whole still lack one element which is a concept of the restoration / creation of their own state.

Hence the processes that the Samogitians are undergoing today can be seen as signs and expressions of ripening Samogitian nationalism. True, a certain movement currently includes a small segment of the population, is marginal and relatively slow expanding. However, the available means of communication enabled spreading the notion widely. Although in many cases the information disseminated has remained ineffective, it is uncertain whether in appropriate circumstances this passive but already existing information will not become active historical consciousness involving larger masses.

S a l v i j u s K U L E V I Č I U S
Istorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[salvijus4@gmail.com]